

JANKA BEDNÁRIKOVÁ

OBRAZ KULTU UHORSKÝCH SVÄTCOV
V STREDOVEKÝCH NOTOVANÝCH RUKOPISOCH
Z ÚZEMIA SLOVENSKA *

CULT OF HUNGARIAN SAINTS IN MEDIEVAL MANUSCRIPTS
FROM SLOVAK LANDS

Abstract. The aim of the submitted contribution is to present references to important Hungarian saints in preserved notorious manuscripts of the territory of Slovakia and to point out their specific cult in the domestic liturgical tradition. In the Slovak Archival Collections, there are today only 17 musical sources from the Middle Ages. The following overview of the presence of saints in their context was focused only on accessible manuscripts. At the same time, we have narrowed the selection of saints, taking into account their frequencies in the respective sources. As a result of these criteria, the author focused on two Hungarian kings – St. Štefan and St. Ladislav, the royal prince St. Imrich, as well as on St. Elizabeth of Thuringia and finally on two Slovak hermits – St. Andrej-Svorad and Benedict.

Key words: Hungarian saints; cult of saints; Slovak musical manuscripts; saint Stephen I of Hungary; saint Elizabeth of Hungary; saint Andrew Zorard; saint Emeric.

1. HISTORICKÉ SÚVISLOSTI STREDOVEKÉHO UHORSKA

Stredoveké Uhorsko bolo súčasťou kresťanskej Európy. Predstavovalo viacetnický a multikulturálny štát s osobitými tradíciami, pričom politická dominancia

Doc. PaedDr. JANKA BEDNÁRIKOVÁ, PhD. – docent w Katedrze Muzyki, Wydział Pedagogiczny, Katolicki Uniwersytet w Rużomberku; adres do korespondencji: ul. A. Hlinku 56, 034 01 Rużomberok (Słowacja); e-mail: janka.bednarikova@ku.sk

Doc. PaedDr. JANKA BEDNÁRIKOVÁ, PhD. – docent in the Department of Music, Pedagogical Faculty of the Catholic University in Ruzomberok; e-mail address: janka.bednarikova@ku.sk

* Táto štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 2/0034/17 *Obraz zbožnosti v stredovekej hudobnej kultúre na Slovensku*.

patrila vo veľkej miere veľmožom maďarského etnického pôvodu. Zároveň však toto etnikum nedosiahlo úplnú početnú prevahu ako to bolo napríklad v českom či poľskom štáte, resp. kráľovstve. Počtom výraznou uhorskou zložkou boli totiž „nemaďari“ domáceho alebo cudzieho pôvodu. Celý proces vzniku uhorského štátu bol spojený nielen s dynastiou Arpádovcov, ale tiež so zmenami spôsobu života Maďarov, ktorí sa z kočovníkov stali usadlíkmi. Jadro vznikajúceho uhorského štátu sa spája s kniežaťom Gejzom (Arpádov pravnuke, vládol od začiatku 70. rokov 10. storočia do roku 997). Západnú orientáciu podčiarklo prijatie kresťanstva rímskeho rítu a tiež sobáš Gejzovho syna Štefana s Gizelou – dcérou bavorského vojvodu Henricha II. v roku 996. Dôležitým momentom vo vývoji uhorského štátu bola skutočnosť, že Štefan dostal od pápeža Silvestra II. korunu a vďaka súhlasu cisára Ota III. bol korunovaný za prvého uhorského kráľa, čím sa pôvodné kniežatstvo transformovalo na kráľovstvo.¹ Štefan I. zveľaďoval krajinu obdivuhodným spôsobom: okrem vybudovania cirkevnej organizácie s dvoma arcidiecézami ustanovil zákonodarnú činnosť vo forme viacerých právnych ustanovení – zákonníkov, ktoré vychádzali najmä z uznesení cirkevných synod, franských kapitulár, rímskych barbarských zákonníkov či slovanských obyčajových práv.² Výsledkom múdreho panovania Štefana bolo pretrvanie kráľovstva ďalších 880 rokov. O necelých štyridsať rokov nastúpil na trón ďalší významný kráľ – Ladislav I., ktorý sa prejavil ako úspešný vojvodca a stratég nielen doma, ale aj v zahraničí. Podobne ako Štefan I. upevňoval kráľovskú moc, kresťanskú cirkev aj feudálne vlastníctvo prostredníctvom zákonníkov a dekrétov, ktoré dokazujú jeho živý záujem o nastolenie poriadku a normalizácie cirkevného života v krajine, poznačenej pohanskými povstaniami z rokov 1046 a 1061. Jeho najvýraznejšou stopou v oblasti náboženského života bola nepopierateľná iniciatíva pri štyroch slávnostiach svätorečenia prvých uhorských svätých v roku 1083 (v júni boli kanonizovaní pustovníci Andrej-Svorad a Benedikt, v júli biskup Gerhart, v auguste Štefan I. a napokon v novembri jeho syn Imrich).³

2. UHORSKÍ SVÄTCI VO VYBRANÝCH SLOVENSKÝCH RUKOPISOCH

Predmetom tohto príspevku je vyhládanie a zvýraznenie prítomnosti uhorských svätcov vo vybraných stredovekých notovaných rukopisoch zachovaných na území dnešného Slovenska. Celkovo sa v našich archívnych fondoch zachovalo len 17 no-

¹ *Dejiny Uhorska*, ed. P. Kónya, Prešov 2013, s. 45–46.

² *Ibid.*, s. 49.

³ *Ibid.*, s. 57–58.

tovaných rukopisov, pričom sme nasledujúci prehľad kultu domácich svätcov zúžili v závislosti od ich prítomnosti v daných prameňoch. Okrem toho sme sa zamerali len na sprístupnené kódexy, nakoľko približne jedna tretina z celkového počtu doposiaľ nebola hlbšie prebádaná. V dôsledku uvedených kritérií budeme pojednávať o dvoch uhorských kráľoch – Štefanovi a Ladislavovi, o kráľovskom princovi Imrichovi, grófkke Alžbete Uhorskej a napokon o dvoch pustovníkoch – Andrejovi-Svoradovi a Benediktovi.

2.1. ŠTEFAN UHORSKÝ, KRÁĽ (SVIATOK: 16. AUGUST)

Svätý Štefan Uhorský, kráľ (*969/975 v Grane, dnešnom Ostrihome, † 15. augusta 1038 v Székesfehérvári) pochádzal z vojvodskej rodiny. Do krstu nosil meno Vajk. Jeho otec Gejza vládol v rokoch 972-997 v Uhorsku ako veľkoknieža, matka Šarlota bola dcérou sedmohradského kniežata Gyulu. V roku 995 sa Štefan oženil s bavorskou princeznou blahosladenou Gizelou, o dva roky neskôr prebral vládu po svojom otcovi Gejzovi. Uvedomil si, že je potrebné zmeniť kočovný život svojich obyvateľov, ak nechcú vyhynúť ako pred nimi Huni. Vyvinul veľké úsilie, aby naučil ľudí usadlému spôsobu života podľa vzoru kresťanskej Európy. Do svojej krajiny povolal učiteľov kresťanského života z okolitých krajín. Štefan vytvoril novú uhorskú cirkevnú organizáciu,⁴ na Zobore v Nitre obnovil jestvujúci benediktínsky kláštor sv. Hypolita, ktorý – podobne ako mnohé ďalšie – obdaroval majetkami a pozemkami. Zakladal školy, vydal zákonník, ktorý tvoril základ štátnej správy a zaručil pre cirkev slobodu. Cirkevným i svetským úradom predpísal ako úradnú reč latinčinu. Okrem toho vyslal posolstvo k pápežovi Silvestrovi II., v ktorom ho oboznámil so svojou činnosťou a prosil ho nielen o požehnanie, ale tiež o udelenie kráľovského titulu. Pápež bol Štefanovou činnosťou nadšený a poslal mu drahocennú korunu a apoštolský kríž, ktorý nosievali biskupi pri verejných slávnostiach pred uhorským kráľom. Odtiaľ prislúchal uhorským kráľom titul „apoštolský kráľ“. Kráľ ako pápežský legát zriaďoval biskupstvá, určoval ich hranice a menoval cirkevných hodnostárov. Dňa 27. marca roku 1000 vydal pápež bullu *Legati nobilitatis*, v ktorej dal kráľovi potrebné právomoci. Na Vianoce roku 1000 bol v Ostrihome korunovaný

⁴ Prvé uhorské arcibiskupstvo bolo ostrihomské (zasahovalo územie Nitrianskeho kniežatstva, pričom prvým arcibiskupom sa stal Dominik). Podriadené mu boli biskupstvá vo Vespréme, Kaloči a Vacove. K nim sa pravdepodobne v roku 1009 pridali nové biskupstvá v Páfkostolí, Rábe, Jágri a Sedmohradsku, približne od roku 1030 ďalšie dve: čanádske a biharské. V tom istom období bolo Kaločské biskupstvo povýšené na arcibiskupstvo. E. VESELOVSKÁ, R. ADAMKO, J. BEDNÁRIKOVÁ, *Stredoveké pramene cirkevnej hudby na Slovensku*, Bratislava 2017, s. 22.

za kráľa ostrihomským arcibiskupom Dominikom. Po tomto akte kráľ zdvojnásobil svoju apoštolskú horlivosť: ustanovoval biskupov, nariadil, aby každých desať obcí malo kostol, kde zaobstarával bohoslužobné potreby, staral sa o pútnikov, rozdával almužnu. Paralelne s rozširovaním štátu na úkor maďarských náčelníkov musel Štefan bojovať aj s nepriateľmi z Nemecka, Bulharska aj Poľska. Posledné roky jeho života boli poznačené chorobou a neúspešným pokusom sprisahancov o vraždu. Z viacerých detí zostal nažive len syn Imrich, ktorý však zomrel ešte mladý v dôsledku zranenia na poľovačke. Za svojho nástupcu Štefan určil Petra, syna svojej sestry Gizely. Zomrel 15. augusta 1038 v Ostrihome (alebo v Székesfehérvári). Za svätého ho vyhlásil pápež Gregor VII. v roku 1083 spolu s ďalšími, ktorí sa pričinili o pokresťančenie Uhorska. Medzi nimi bol aj jeho syn Imrich.⁵

2.2. IMRICH, PRINC (SVIATOK: 4. NOVEMBER, NA SLOVENSKU 5. NOVEMBER)

Svätý Imrich (*medzi rokmi 1000-1007 v Székesfehérvári, †cca 2. septembra 1031), syn sv. Štefana a blahoslavenej Gizely, dcéry bavorského vojvodu Henricha a sestry cisára sv. Henricha, vyrástol nielen pod svedomitou starostlivosťou svojich nábožných rodičov, ale aj pod dohľadom benediktínskeho mnícha, neskôr biskupa sv. Gerharda. Dosiahol vysoký stupeň dokonalosti. V rokoch 1013-1015 vyšla prvá kniha zákonov kráľa Štefana I. a spis *Mravné ponaučenia kráľovičovi Imrichovi*, pomocou ktorých ho otec pripravoval na vládnutie. Hoci Imrich túžil žiť zasväteným životom, nakoniec vyhovel svojmu otcovi a oženil sa s Chichou (Čikou), dcérou kráľa Dalmácie a Chorvátska Křesimíra. Štefan chcel Imricha korunovať za kráľa ešte počas svojho života. Osem dní pred slávnostnou korunováciou, ktorá mala byť 2. septembra 1031, však Imricha podľa informácie z kroniky z Hildesheimu z r. 1031 poranilo divé zviera. Imrich po ťažkej chorobe zomrel 3. septembra 1031. Pochovali ho v Stoličnom Belehrade (Székesfehérvár). O týždeň na to umrela aj jeho manželka. Za svätého ho vyhlásil pápež Gregor VII. 4. novembra 1083 spolu so sv. Gerhardom, Štefanom, Bystríkom, Andrejom-Svoradom, Benediktom a ďalšími.⁶

⁵ P. KÓNYA, *Dejiny Uhorska*, s. 45-46, 48-49. Informácie dostupné aj na internetovej stránke: <http://www.zivotopisysvatych.sk/stefan-uhorsky/>

⁶ M. LIPTOVSKÁ, *Celý rok so svätými*, SÚSCM, Rím 1988, s. 889. Informácie dostupné aj na internetovej stránke: <http://www.zivotopisysvatych.sk/imrich/>

2.3. LADISLAV, UHORSKÝ KRÁĽ (SVIATOK: 30. JÚN; NA SLOVENSKU 27. JÚN)

Ďalší uhorský kráľ – svätý Ladislav (*1040 ?, †29. júla 1095 pri Nitre) pochádzal z arpádovského rodu: bol synom maďarského kráľa Bela a poľskej princeznej Ryksy (Rychezy). Vyrastal v slovanskom prostredí a po nastúpení otca na kniežací stolec žil v Nitre. V roku 1077 ho šľachtici zvolili za uhorského kráľa. Ladislav sa oženil s Adelaidou, dcérou vojvodu Welfa z Bavorska. Ladislav úspešne víťazil nad pokusmi napadnúť Uhorsko, podporoval misionársku činnosť, postavil veľa kostolov, poskytol náboženskú slobodu židom a mohamedánom. V roku 1083 dosiahol kanonizáciu prvých uhorských svätcov, založil biskupstvá vo Veľkom Varadíne (Oradea, Nagyvárad) a Záhrebe. Na synode v Szabolcsi v roku 1092 sa zaslúžil o vydanie zbierky náboženských a civilných zákonov. Zomrel v roku 1095 v Nitre vo veku 55 rokov, pochovaný bol vo veľkovaradínskej katedrále, ktorú dal postaviť. Kráľ Ladislav je považovaný za jedného z najväčších maďarských národných hrdinov najmä vďaka tomu, že rozšíril hranice krajiny, úspešne ju bránil proti nájazdom a upevnil kresťanský poriadok v krajine. Jeho vláda bola charakterizovaná obdobím relatívneho mieru a upokojenia dynastických bojov Arpádovcov. Okrem dobrých vzťahov k Poľsku sa snažil aj o spojenectvo s Kyjevskou Rusou. Uctieva sa kvôli svojej horlivosti, zbožnosti a morálnemu životu. Kanonizoval ho pápež Celestín III. v roku 1192.⁷

2.4. ALŽBETA UHORSKÁ (DURÍNSKA), GRÓFKA (SVIATOK: 19. NOVEMBER)

Svätá Alžbeta Uhorská (*7. júla (?) 1207 v Bratislave alebo v Sárospataku, †17. novembra 1231 v Marburgu, Hesensko) bola dcérou uhorského kráľa Ondreja II. z rodu Arpádovcov a jeho manželky Gertrúdy. Už ako štvorročnú ju sľúbil jej otec za manželku Ľudovítovi, synovi Hermana, durínskeho grófa. Kvôli nemeckým obyčajom a zvykom ju poslali na hrad Wartburg a Eisenach. Násilná smrť jej matky ju ako mladú princeznu ovplyvnila k vrúcnejšiemu vzťahu k Bohu a viere. Bola veľmi skromná, podporovala chudobných. Keď gróf Herman zomrel, jeho syn Ľudovít bol ešte neplnoletý, preto vládnutie prevzala jeho matka Žofia, ktorá Alžbetu nemala rada. Avšak jej snúbenec Ľudovít sa jej zastával, obdivoval jej čnosti a povahu a napriek odhováraniu si ju v roku 1221 vzal za manželku, hoci mala ešte len štrnásť rokov. Narodili sa im tri deti: Herman, Žofia a Gertrúda, ktorá sa stala

⁷ P. KÓNIA. *Dejiny Uhorska*, s. 56-58. Informácie dostupné aj na internetovej stránke <http://www.zivotopisysvatych.sk/ladislav/>

opátkou altenburského kláštora a zomrela v chýre svätosti. V roku 1227 Ľudovít zomrel na mor počas križiackej výpravy. Henrich Raspe, nevlastný brat jej muža, násilím prevzal vládu nad durínskym kniežatstvom, Alžbetu vyhnal, deti jej odňal a vydal prísny zákaz komukoľvek v kniežatstve jej pomôcť. Sestra zomrelej Alžbetinnej matky Gertrúdy – Matilda, ktorá bola predstavenou kláštora v Kitzingene, ju dala ju vyhľadať a priviesť k sebe do kláštora. Keď po čase priviezli do Bambergu telo Alžbetinho muža Ľudovíta, tyranský Henrich oľutoval zlý prístup k Alžbete, opustil Wartburg a chcel prenechať vládu Alžbete. Ona však z hradu odišla a v roku 1229 založila v meste Marburg nad Lahnom nemocnicu sv. Františka z Assisi. Podľa františkánskej spirituality si dala pri nemocnici zariadiť chudobný byt, kde žila v chudobe a službe chorým. V roku 1231 vážne ochorela a 17. novembra zomrela. Na jej hrobe sa stalo mnoho zázrakov. Už o štyri roky od smrti bola vyhlásená za svätú pápežom Gregorom IX.⁸

2.5. ANDREJ-SVORAD A BENEDIKT, PUSTOVNÍCI (SVIATOK: 17. JÚL)

O živote svätých pustovníkov Andreja-Svorada a Benedikta sa dozvedáme z najstaršej uhorskej legendy, ktorej autorom je básnik a prozaik Maurus⁹ (*1000/1001, †1075 cca v Pécsi). Presný dátum vzniku legendy nepoznáme, ale zrejme ju napísal ako tzv. kanonizačnú legendu¹⁰ na podnet vojvodu Gejzu. Ide o dôležitý prameň k počiatkom uhorského štátu, zároveň je významná aj pre slovenské dejiny: je to prvé literárne dielo, ktoré sa zaoberá konkrétnym slovenským prostredím (Zobor, Nitra, Váh, Skalka pri Trenčíne).

⁸ V. SCHAUBER, H.M. SCHINDLER, *Rok se svatými*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2002, s. 596-598. V. JUDÁK, *Priatelja Boží. Slovenské martyrológium*, Lúč, Bratislava 1995, s. 52-56. Informácie dostupné aj na internetovej stránke: <http://www.zivotopisysvatych.sk/alzbeta-uhorska-durinska/>

⁹ Sv. Maurus pochádzal zo slovenského prostredia, pravdepodobne z okolia Nitry. Vzdelanie získal v kláštore na Zobore, kde bol scholastikom. Vysvätený bol v benediktínskom kláštore sv. Martina v Pannonhalme, kde sa v roku 1034 stal opátom. Podľa bratislavských análov z 13. storočia bol v roku 1036 ustanovený za biskupa v Päťkostolí (v maďarskom meste Pécs). O živote sv. Maura pojednáva publikácia V. Judáka: *Priatelja Boží. Slovenské martyrológium*, s. 46-51. I. ZMETÁK, P. PLŠKO, *Benediktínskymi cestami II*, Trenčín 2014, s. 50-52.

¹⁰ R. MARSINA, *Legenda stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*, Rak, Budmerice 1997, s. 41-43. Autor latinsky napísanej legendy ako aj obidvaja pustovníci boli podľa všetkého slovenského etnického pôvodu. Vyjadrenia v diele sú veľmi autentické, nakoľko Maurus písal o ľuďoch, ktorých osobne poznal. Zaznamenal svedectvo Benedikta a opáta Filipa o svätom živote a mučeníckej smrti Andreja-Svorada a o zázrakoch, ktoré sa diali po jeho smrti. Zo života sv. Benedikta zaznamenáva len jednu epizódu – smrť.

Svätý Andrej-Svorad (*980 cca, †1030 cca), prvý slovenský svätec, patrón mesta Nitry a nitrianskeho biskupstva sa narodil v Opatowci na Wisle v Malopol'sku. Niekoľko rokov žil ako pustovník neďaleko dediny Tropie nad Dunajcom. Za vlády uhorského kráľa Štefana I. prišiel Svorad do Nitry, kde vstúpil do benediktínskej rehole v kláštore sv. Hippolyta na Zobore. Od opáta Filipa prijal mníšske rúcho a rehoľné meno Andrej. Viedol pustovnícky spôsob života v malej jaskyni neďaleko kláštora. Podľa legendy žil v tak prísnej askéze, že sa mu železná reťaz, ktorú nosil omotanú okolo pása, postupne vrástla do jeho tela. Svorad zomrel niekedy okolo roku 1030. Už nitriansky vojvoda Gejza urobil v roku 1064 prvé kroky k jeho svätorečeniu, oficiálne však bol kult prvého slovenského svätca potvrdený až v roku 1083 pápežom Gregorom VII. zásluhou kráľa Ladislava I. Ostatky sv. Andreja-Svorada sú uložené v katedrále sv. Emeráma v Nitre.¹¹

Svätý Benedikt (*?, †1034), prvý slovenský mučeník a patrón nitrianskej diecézy, bol žiakom sv. Andreja-Svorada. Najprv žil v kláštore na Zobore, neskôr viedol pustovnícky život v jaskyni na Skalke pri Trenčíne. Tam v roku 1034 zomrel pri útoku zbojníkov, ktorí zhodili jeho mŕtve telo do Váhu. Podľa legendy v blízkosti toho miesta sedával veľký orol. Pltníci, ktorí sa plavili po Váhu okolo tohto miesta, vytiahli nepoškodené telo pustovníka a zvolili si Benedikta za svojho patróna a ochrancu. V roku 1224 tu založil nitriansky biskup Jakob benediktínsky kláštor k úcte Benedikta. V roku 1083 bol spolu so svojím učiteľom svätorečený pápežom Gregorom VII.¹²

3. PREHĽAD STREDOVEKÝCH NOTOVANÝCH RUKOPISOV NA SLOVENSKU

Dejiny Slovenska boli dlhodobo sprevádzané nepriaznivou spoločenskou situáciou. Máme na mysli stredoveké vojenské konflikty, časté požiare, nestabilitu v cirkevno-politickej oblasti najmä v období reformácie a rekatolizácie, vyvážanie vzácných rukopisov do zahraničia, záujem súkromných zberateľov ako aj nepriaznivú ideologickú klímu počas totalitného režimu. V dôsledku uvedených faktorov živú liturgickú tradíciu v období stredoveku dokumentuje len 17 notovaných rukopisov: Nitriansky kódex z 12. storočia, Notovaný misál č. 387 z 13. storočia, Bratislavský

¹¹ V. JUDÁK, *Svätý Svorad – patrón mesta Nitry*, Nitra 1999, s. 173. Informácie dostupné aj na internetovej stránke <http://www.zivotopisysvatych.sk/andrej-svorad/>

¹² V. JUDÁK, *Priatelja Boží. Slovenské martyrológium*, s. 41-45. Informácie dostupné aj na internetovej stránke: <http://www.zivotopisysvatych.sk/benedikt-zo-skalky/>

misál I. zo 14. storočia, Notovaný prešovský breviár z roku 1375, Košický misál z roku 1379, Prešovský žaltár zo 14. storočia, Spišský graduál Juraja z Kežmarku z roku 1426, Spišský antifonár z druhej polovice 15. storočia, Bratislavské antifonáre I. – V. z 15. storočia, Františkánsky graduál MUS I 78 z konca 15. storočia, Košický žaltár z prelomu 15./16. storočia, Nitriansky graduál zo 16. storočia a Kartuziánsky žaltár-graduál zo 16. storočia. K pramenným pamiatkam slovenskej proveniencie radíme aj Košický graduál zo začiatku 16. storočia, ktorý sa aktuálne nachádza v Budapešti. Doposiaľ bolo vedecky preštudovaných a publikovaných šesť faksimilových vydaní: Nitriansky kódex,¹³ Bratislavský misál I.,¹⁴ Spišský graduál,¹⁵ Spišský antifonár,¹⁶ Nitriansky graduál¹⁷ a Košický graduál.¹⁸

4. UHORSKÍ SVÄTCI V OMŠOVÝCH FORMULÁROCH DOMÁCICH STREDOVEKÝCH RUKOPISOV

Na základe doterajších výskumov a sprístupnených stredovekých liturgických rukopisov s notáciou sa prítomnosť uhorských svätcov ukazuje v dvoch misáloch, štyroch graduáloch a troch antifonároch. Predstavíme ich chronologicky podľa druhu liturgickej knihy a dátumu ich vzniku.

4.1. BRATISLAVSKÝ MISÁL I

Bratislavský misál I. z bývalej Kapitulskej knižnice v Bratislave, nazývaný tiež Bratislavský notovaný misál či *Missale Notatum Strigoniense* (369 ff.), patrí medzi najvýznamnejšie stredoveké hudobné pamiatky z územia Slovenska. Podobne ako ďalšie rukopisy bol súčasťou knižnice kolegiátnej kapituly pri Dóme sv. Martina

¹³ *Nitriansky kódex*, ed. J. Sopko, J. Valach, Matica slovenská, Martin 1987.

¹⁴ *Missale Notatum Strigoniense ante 1341 in Posonio*, ed. J. Szendrei, R. Rybáři, Budapest 1982.

¹⁵ A. AKIMJAK, R. ADAMKO, J. BEDNÁRIKOVÁ, *Spišský graduál Juraja z Kežmarku z roku 1426*, Spišská Kapitula 2006.

¹⁶ R. ADAMKO, E. VESELOVSKÁ, J. ŠEDIVÝ, *Spišský antifonár. Antiphonale scepusiense*, Ružomberok 2008.

¹⁷ R. ADAMKO et al., *Graduale Nitriense (s. XVI). Liturgicko-muzikologická štúdia*, Verbum, Ružomberok 2016.

¹⁸ R. ADAMKO, E. VESELOVSKÁ, *Graduale Cassoviense (s. XVI in.): Liturgicko-muzikologická štúdia*, Verbum, Ružomberok 2016. Nakoľko sa tento dvojväzkový rukopis v súčasnosti nachádza v Maďarskej národnej knižnici v Budapešti (sign. Clmae 172a et 172b), nebolo možné publikovať ho aj vo faksimilovej podobe. Z tohto dôvodu má publikácia charakter liturgicko-muzikologickej štúdie.

v Bratislave. Misál vznikol pravdepodobne v niektorom ostrihomskom skriptóriu pred rokom 1341 a obsahuje regionálnu – ostrihomskú notáciu, ktorej prítomnosť dokumentujú uhorské notované pamiatky od konca 12. do začiatku 18. storočia.¹⁹ Najväčšia časť rukopisu sa nachádza v Štátnom archíve v Bratislave pod signatúrami EC LAD 3 (249 fólií) a EL 18 (44 fólií), ďalšia desiatka fólií je deponovaná v archíve Spolku sv. Vojtecha v Trnave (Fasc. 200/15/6, Fasc. 322/10, Fasc. 393/6) a posledné dve nájdené fóliá sa nachádzajú v Múzeu mesta Bratislavy pod signatúrou A9. Rukopis obsahuje omšové spevy a texty temporála aj sanktorála. Na viacerých miestach je v texte zmieňovaný biskup, čo svedčí o pôvodnom určení tohto kódexu pre niektorú z dôležitých uhorských cirkevných inštitúcií.

Sanktorál Bratislavského misála I. obsahuje všetkých uhorských svätcov, ktorí sú predmetom tohto príspevku. Pri sviatkoch sv. Ladislava, sv. Štefana kráľa aj sv. Imricha sa nachádzajú špecifické modlitby (oratio) a v rámci sviatku sv. Štefana je osobitý alelujový verš *Sancte rex Stephane* (f. 268v).²⁰ Misál predstavuje sviatok sv. Štefana kráľa aj s vigíliou (f. 268v-269r). S výnimkou už spomenutého alelujového spevu *Sancte Rex Stephane* obsahuje incipity spevov zo spoločnej časti na sviatky svätých. Aj pri sviatkoch ďalších uhorských svätcov rukopis prezentuje len nenotované incipity omšových spevov. Sviatok sv. Ladislava (f. 247v-248r) spolu so sviatkom sv. Imricha (f. 273r) indikujú omšový formulár *Os iusti*, sviatok sv. Alžbety (f. 292r-v) používa omšový formulár *Gaudeamus*. Texty zo sviatku svätých pustovníkov Andreja-Svorada a Benedikta (f. 256v) nezaznamenávajú žiadne spevy.²¹

4.2. MISÁL Z VÝCHODOSLOVENSKEHO MÚZEA V KOŠICIACH

Košický misál (inv. č. Zb. 87) pochádza z roku 1379, je napísaný na pergamene a bol používaný v Košiciach. Aktuálne má 263 fólií, pričom viaceré listy sú vyrezané. Notácia kódexu je métsko-gotická. Misál je najstarším kompletne zachovaným liturgickým rukopisom dnešných Košíc a patrí k mimoriadne zaujímavým

¹⁹ Ostrihomská notácia sa v kontexte pamiatok, zachovaných v našich fondoch, nachádza okrem Bratislavského misála I. už len na niekoľkých desiatkach zlomkov z časového obdobia od konca 13.–16. storočia. Bola produktom uhorských skriptorských dielní z okolia Ostrihomu. Na našom území pravdepodobne žiadne skriptórium túto notáciu nepoužívalo s výnimkou paulínskych kláštorov, prípadne skriptória v Nitre.

²⁰ Okrem toho sa na vyňatom fóliu cxxv, uloženom v Spolku sv. Vojtecha v Trnave, nachádzajú veľké litánie, ktoré uvádzajú všetkých najdôležitejších uhorských svätcov a patrónov, medzi nimi aj sv. Štefana kráľa, sv. Imricha, sv. Ladislava aj sv. Alžbetu. E. VESELOVSKÁ, R. ADAMKO, J. BEDNÁRIKOVÁ, *Stredoveké pramene cirkevnej hudby na Slovensku*, s. 102.

²¹ Porov. *ibid.*, s. 100-109.

a vzácnym materiálom písomnej kultúry z poslednej štvrtiny 14. storočia. Napriek prelínaniu poľských a českých prvkov ide o dôležitý prameň stredovekej vzdelanosti a umenia.

Na základe zostavenia kalendára je pravdepodobné, že kódex sa používal v strednej Európe (objavujú sa najmä českí svätci, menej poľskí, z uhorských nie sú uvedení sv. Štefan kráľ, sv. Ladislav ani sv. Imrich). V kalendári je spolu 356 sviatkov, pričom medzi sviatkami *festum fori* (57 sviatkov) nachádzame sviatok sv. Alžbety. Rukopis bol používaný na našom území, čo dokladajú viaceré prípisky. Jedným z nich je pripísaná modlitba na f. 206r na sviatok sv. Štefana Kráľa.²²

4.3. SPIŠSKÝ GRADUÁL

Spišský graduál Juraja z Kežmarku pochádza z roku 1426, čo potvrdzuje písomný záznam v kolofóne rukopisu na f. 222v. Vytvorili ho anonymný skriptor a notátor na objednávku spišského prepošta Juraja z Kežmarku. Notácia rukopisu je métsko-gotická. Súčasťou graduála je aj bohatý sekvenciár, ktorý sa považuje za najväčší v slovenských i maďarských rukopisoch (celkovo obsahuje 68 sekvencií). Spišský graduál patrí k tým uhorským prameňom, ktoré okrem ostrihomských liturgických prvkov obsahujú aj vplyvy iných tradícií, hlavne nemeckej, českej a poľskej. K typickým uhorským prvkom patrí štruktúra niektorých oficií, výskyt špeciálnych spevov v isté dni, modálna podoba niektorých spevov či viaceré textové alebo melodické varianty. V kódexe sa nachádzajú aj sviatky predmetných uhorských svätcov: sviatok sv. Ladislava má úplný formulár, avšak len vo forme incipitov, pričom sa zhoduje s centrálnymi ostrihomskými prameňmi vrátane sekvencie uhorského pôvodu *Novae laudis attolamus* (ff. 166r-168v). Podobne aj sviatok sv. Štefana obsahuje kompletný zoznam spevov vo forme incipitov zhodný s ostrihomskou tradíciou (okrem alelujového spevu), nechýba však sekvencia uhorskej proveniencie *Corde voce mente pura* (ff. 183r-184v). Sviatok sv. Imricha reprezentuje len uhorská sekvencia *Stirps regalis* (ff. 193r-194r). Na sviatok sv. Alžbety (f. 128r-129r) nachádzame celý formulár vo forme incipitov, rovnako ako je to v Košickom graduáli – teda s vypísaným alelujovým veršom *All. Sponsa veri Zachariae*, ktorý sa z východného Nemecka rozšíril do Rakúska, Švajčiarska, Čiech a Poľska.²³

²² Ibid., s. 120-122.

²³ POROV, A. AKIMJAK, R. ADAMKO, J. BEDNÁRIKOVÁ, *Spišský graduál Juraja z Kežmarku z roku 1426*, Spišská Kapitula 2006, s. 24-43, 54-56, 73-76.

4.4. KARTUZIÁNSKY GRADUÁL-ŽALTÁR

Graduál-žaltár kartuziánskeho pôvodu sa nachádza v Archíve literatúry Slovenskej národnej knižnice v Martine (sign. J 538, Inc B 235). Do Martina sa dostal zo Seminárnej knižnice v Spišskej Kapitule. Rukopis z prelomu 15. a 16. storočia je napísaný na papieri, v dôsledku čoho vykazuje vážne znaky poškodenia. Z celkového charakteru kvadratickej notácie a obsahu ako aj z poznámky umiestnenej na zadnom prídošti v znení *Sion Lapis Refugii omnis tempore* je zrejmé, že bol používaný v kartuziánskom konvente pri Letanovciach (*Lapis Refugii* – Skala útočišťa, dnešné Kláštorisko v Slovenskom raji). Rukopis je netradičným spojením dvoch rôznych liturgických kníh – žaltára, ktorý sa používal pri modlitbovej liturgii a graduála, využívaného počas slávenia Eucharistie. Vyžadovala si to pravdepodobne liturgická prax mníchov, ktorí po rannom modlitebnom oficiu plynule prechádzali do slávenia omšovej liturgie.

V *Propriu de sanctis* sa nachádzajú predovšetkým sviatky univerzálnej Cirkvi, ktoré sú prítomné vo všetkých kartuziánskych kalendároch. V rukopise sa však vyskytujú aj sviatky uhorských svätcov: *Ladislai regis* (f. 140v), *Stephani rege* (f. 145v) a *Elisabeth viduae* (f. 148v). Ich formuláre sú však brané z komunálu (*Os justi meditabitur* pri kráľoch) alebo z iného sviatku (*De sancta Agatha* pri sv. Alžbete Uhorskej), teda chýbajú v nich typické uhorské spevy. V skladbe formulárov omšových spevov pre jednotlivé slávenia a sviatky je viditeľné prísne dodržiavanie dávnych tradícií, ktoré sa nezmenili vlastne až do súčasnosti. V rukopise absentujú neskorostredoveké spevy (alleluia s veršami, trópy, sekvencie). Aj pre novšie sviatky, zavedené v neskorom stredoveku, sa tu využívajú dávne gregoriánske spevy z komunálu alebo iných príbuzných sviatkov.²⁴

4.5. KOŠICKÝ GRADUÁL

Košický graduál – *Graduale Cassoviense* vol. I et II. sa aktuálne nachádza v Maďarskej národnej knižnici v Budapešti (sign. Clmae 172a et 172b). Tvorila ho dva monumentálne rukopisy a hoci sa už nenachádzajú na území Slovenska, zaraďujeme túto pamiatku medzi základný prehľad stredovekých prameňov z územia

²⁴ Porov. R. ADAMKO, *Kartuziánsky Žaltár-graduál zo Skaly útočišťa*, in: *Kniha 2013. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Dejiny knižnej kultúry Spiša*, ed. A. Prokopová, Martin 2013, s. 157-165. E. VESELOVSKÁ, R. ADAMKO, J. BEDNÁRIKOVÁ, *Stredoveké pramene cirkevnej hudby na Slovensku*, s. 154-157.

Slovenska. Graduál s métsko-gotickou notáciou vznikol na začiatku 16. storočia, teda v čase najväčšieho rozmachu Košíc, keď bola dokončená stavba Dómu sv. Alžbety. Košický graduál reprezentuje stredoeurópsku liturgickú tradíciu, má však aj mnoho prvkov neznámych pre centrálnu uhorskú pramenu. Viditeľné sú priame vplyvy tradícií susedných krajín – Nemecka, Čiech a Poľska, ale aj iných západných regiónov. Celkový obraz miešanej tradície rukopisu dokresľuje aj absencia niektorých typických sviatkov či spevov k uhorským svätým.²⁵

Na základe štruktúry *Propria de sanctis*, resp. na základe spevov omšového ordinária, alelujových spevov a sekvencií uhorského pôvodu je zrejmé, že rukopis prezentuje prvky uhorských hudobno-liturgických tradícií, zvlášť tých, ktoré patria k tzv. staršej ostrihomskej tradícii, zaznamenatej v Bratislavskom misáli I. Uhorských svätcov vo vlastnej časti svätých reprezentuje sv. Imrich s dvoma sviatkami (5. novembra a 2. septembra – *In depositione*), sv. Štefan, sv. Alžbeta – patrónka chrámu, pre ktorý bol rukopis vyhotovený a sv. Andrej-Svorad a Benedikt (II/190, omšový formulár *Iusti epulentur*). Hoci v graduáli chýba omšový formulár sv. Ladislava, sviatok je skúmanému prameňu známy, pretože obsahuje vlastnú sekvenciu *Nove laudis attolamus* (II/285). Je pravdepodobné, že spevy tohto sviatku sa nachádzali v inej liturgickej knihe.

Omšový formulár k sviatku sv. Štefana (II/216) je zo spoločnej časti na sviatky svätých *Os iusti meditabuntur*, avšak s rôznymi modifikáciami. V košickom prameni chýba vlastný spev aleluja, ktorý bol známy v iných uhorských prameňoch (máme na mysli predovšetkým *Alleluia. Sancte rex Stephane*, ale mohlo ísť aj o spev *Alleluia. O rex et apostole*). Okrem toho chýba sekvencia z daného sviatku.²⁶

Dátum 2. september sa spája s dňom úmrtia a teda aj pohrebu sv. Imricha (*In depositione sancti Emerici*, II/222), čo sa slávalo iba v Uhorsku. Samotný sviatok a spevy preň sa nachádzajú iba v uhorských prameňoch. Formulár v Košickom graduáli (okrem aleluja) siaha až k najstaršej tradícii, zachovanej v Bratislavskom misáli I. Spev aleluja prezentovaný graduál berie z komunálu – *All. Beatus vir qui suffert*. Ďalší sviatok sv. Imricha (*Emerici ducis*, II/236v) sa viaže na 5. november a súvisí s dátumom prenesenia relikvií svätca v roku 1083. Formulár spevov tohto uhorského sviatku (*Os iusti*) sa až na alelujový verš (*All. Beatus vir qui timet*) nelíši od formulára v ostrihomských a iných uhorských prameňoch. Viaceré z nich však majú vlastný alelujový verš *Sprevit thorum*, ktorý vznikol pravdepodobne v 15. storočí.²⁷

²⁵ Ibid., s. 132.

²⁶ R. ADAMKO, E. VESELOVSKÁ, *Graduale Cassoviense (s. XVI in.)*, s. 153.

²⁷ Ibid., s. 157, 169.

Košice boli a sú dodnes špeciálnym miestom kultu sv. Alžbety (*De sancta Elizabeth*, II/238v, f. CXIIIv/236). Formulár spevov na sviatok patrónky košického dómu (omšový formulár *Gaudeamus omnes*) prezentuje vlastný spev *All. Sponsa veri Zachariae*.²⁸

4.6. NITRIANSKY GRADUÁL

Nitriansky graduál, deponovaný v Slovenskom národnom archíve v Bratislave pod sign. 67, je ranonovoveký rukopis zo začiatku 16. storočia. Predstavuje stredoveký omšový repertoár Nitry a zároveň je vzácnym svedectvom ostrihomskej hudobno-liturgickej tradície s prvkami paulínskej tradície. Hoci kódex verne sleduje ostrihomský rítus, možno v ňom nájsť aj prvky, ktoré odzrkadľujú miestne hudobno-liturgické zvyky. Zaujímavosťou graduála, ktorý je napísaný na papieri, je skutočnosť, že uvádza iba omšové formuláre spevov na nedele a sviatky. Spevy na férie sa tu nachádzajú len zriedka. Graduál bol pravdepodobne určený na slávnosti so spevom iba počas nediel a sviatkov, prípadne iných významnejších dní v týždni.²⁹

Formulár *Os justi* zo sviatku sv. Ladislava (f. CVIIv/222 – CVIII/223) zodpovedá uhorskej tradícii. Chýba v ňom len spev alleluia, ktorý mohol byť vzatý z komunálu. Ten istý formulár vo forme incipitov je určený aj na sviatok sv. Štefana kráľa (f. CXII/230), pričom rukopis nepozná ani vlastnú sekvenciu z daného sviatku, ani vlastný alelujový spev, ktorý bol známy v iných uhorských prameňoch: *All. Sancte rex Stephane* alebo *All. O rex et apostole* (alelujový spev berie zo spoločnej časti na sviatky svätých – *All. Beatus vir*). Formulár spevov na sviatok sv. Alžbety *Gaudeamus omnes* (f. CXIIIv/236) je prevzatý zo sviatku Nepoškvrneného počatia Panny Márie a zachytený je len vo forme incipitov. V prezentovanom prameni chýba zmienka o alelujovom speve.³⁰

²⁸ V Košickom graduáli sa tento formulár nachádza na f. IIIC/201. *Ibid.*, s. 171-172.

²⁹ R. ADAMKO, *Nitriansky graduál – vzácna pamiatka stredovekej liturgickej hudby*, in: *Pramene slovenskej hudby II. 1. Pramene sakrálnej hudby. 2. Hudobné knihovníctvo a jeho význam v znalostnej spoločnosti. Zborník z 2. konferencie hudobných knihovníkov, archivárov a múzejníkov*, ed. M. Božeková, A. Kucianová, SNK a SNS IAML, Martin 2012, s. 49-59.

³⁰ R. ADAMKO et al., *Graduale Nitriense (s. XVI)*, s. 91, 98, 102.

5. UHORSKÍ SVĚTCI V LITURGII HODÍN DOMÁCÍCH STREDOVEKÝCH RUKOPISOV

5.1. BRATISLAVSKÝ ANTIFONÁR I.

Bratislavský antifonár I. je jeden zo série piatich antifonárov, z ktorých prvé štyri boli vyhotovené a používané v Bratislave (posledný je českej proveniencie). Nachádza sa v Archíve mesta Bratislavy (sign. EC Lad. 3), datuje sa do druhej polovice 15. stor. a obsahuje métsko-gotickú notáciu. Na 223 fôliách prezentuje oficiové spevy letno-jesennej časti liturgického roka. Liturgický a hudobný obsah kódexu sleduje stredovekú prax ostrihomskej arcidiecézy s výnimkou drobných odchýlok, čo sa prejavuje prakticky iba v radení niektorých antifón.³¹

Z hľadiska našej témy ako aj z dôvodu porovnávacieho výskumu sú mimoriadne dôležité notované oficiá na sviatky najväčších uhorských svätcov a patrónov bratislavských kostolov: antifonár obsahuje oficium zo sviatkov svätých kráľov Ladislava (ff. 61r-66v) a Štefana (ff. 113r-119r), neúplné oficium slovenských pustovníkov sv. Ondreja a sv. Benedikta (ff. 90v-91v), kráľoviča – sv. Imricha (ff. 159r-164r) a rovnako aj uhorskej grófký sv. Alžbety (ff. 175v-180v). Uvedené oficiá sledujú ostrihomský formulár, len v oficiu sv. Ladislava (f. 63r) sa na pozícii prvej antifóny druhého nokturna uvádza *Invocantem exaudivit* namiesto *Invocantem in dilectum*.

5.2. BRATISLAVSKÝ ANTIFONÁR III.

Bratislavský antifonár III., nazývaný aj Budínsky antifonár,³² sa taktiež nachádza v Archíve mesta Bratislavy (sign. EC Lad. 6207). Je rovnako dôležitým prameňom skupiny centrálnych kódexov stredovekého Uhorska z 15. storočia. Prezentuje métsko-gotickú notáciu a patrí medzi reprezentatívne rukopisy hlavného cirkevného centra krajiny – Ostrihomu. Rukopis sa zachoval v značne poškodenom stave.

Hlavná časť temporálu rukopisu sa v medzivojnovom období dostala po častiach do Archívu mesta Bratislavy, pričom neskôr sa niekoľko fôlí premiestnilo do Spolku sv. Vojtecha v Trnave, Archívu Slovenského národného múzea v Bratislave i Rakúskej národnej knižnice vo Viedni. Práve tieto zlomky sú svedectvom osobitej

³¹ E. VESELOVSKÁ, R. ADAMKO, J. BEDNÁRIKOVÁ, *Stredoveké pramene cirkevnej hudby na Slovensku*, s. 60-63.

³² Bratislavský antifonár III. vznikol v poslednej tretine 15. storočia pod silným renesančným vplyvom skriptória v Budíne, resp. priamo v budínskom skriptóriu. Je jediným rukopisným prameňom, ktorý dokumentuje vplyv umenia kráľovského dvora z Budína v Bratislave. *Ibid.*, s. 68.

ostrihomskej liturgickej tradície. Na fragmentoch deponovaných v Rakúskej národnej knižnici vo Viedni sa zachovali rôzne časti sanktorálu Budínskeho antifonára. Medzi sviatkami viacerých svätcov sú tam aj časti oficií Ladislava Uhorského, Štefana Uhorského a Alžbety Uhorskej.³³

5.3. SPIŠSKÝ ANTIFONÁR

Spišský antifonár z druhej polovice 15. storočia je deponovaný v Diecéznom archíve v Spišskej Kapitule a je druhou časťou pôvodne dvojdielného kódexu. Obsahuje spevy letnej časti breviára (*pars aestiva*). Prameň patrí do tzv. germánskej skupiny rukopisov, ktoré v najstaršej vrstve oficií vychádzajú z liturgickej tradície Reichenau, avšak časť formulárov oficií prezrádza vplyv métskej tradície. Porovnanie štruktúry, stavby a poradia častí jednotlivých oficií poukázalo aj na silný vplyv ostrihomskej liturgickej tradície na spišské officium. Rastislav Adamko vo svojej analýze rukopisu tvrdí, že v Spišskom antifonári sa nenachádza typický centrálny ostrihomský rítus, ale jeho varianta, to znamená, že ide o periférny – spišský rítus. Radenie oficií typických pre uhorské pramene má charakter ostrihomského obradu, ktorý potvrdzujú aj uhorské rýmované oficiá na sviatky svätých Štefana (ff. 98-105v), Ladislava (ff. 222-228) a Alžbety Uhorskej (ff. 202-208v). Zaujímavá je skutočnosť, že uvedené oficiá sú v spišskom rukopise uvedené z chronologického hľadiska na nesprávnom mieste. Okrem typických prvkov ostrihomskej liturgie (sviatky sanktorálu i časti *commune sanctorum*) sa v antifonári vyskytujú aj iné ako uhorské vplyvy.³⁴

5.4. NOTOVANÝ ŽALTÁR Z VÝCHODOSLOVENSKEHO MÚZEA

Notovaný žaltár (inv. č. F 9232) z konca 15. storočia bol súčasťou farskej, neskôr biskupskej knižnice, odkiaľ sa dostal do mestského archívu a odtiaľ v roku 1939 do Východoslovenského múzea v Košiciach. Je písaný na pergamene, pričom sa zachovalo 73 fólií. Používal sa v Košiciach, čo podľa kodikológa Júliusa Sopka dokladá pripísaný hymnus *Gaudent caeli nova luce* na sviatok sv. Štefana kráľa na f. 70v. Žaltár obsahuje viacero notačných systémov z rôznych období (notované antifóny a časť notovaného officia za zosnulých s českou a métskou notáciou pochádza z konca 15. storočia).³⁵

³³ Ibid., s. 69.

³⁴ R. ADAMKO, E. VESELOVSKÁ, J. ŠEDIVÝ, *Spišský antifonár*, s. 29-30, 37, 89-90.

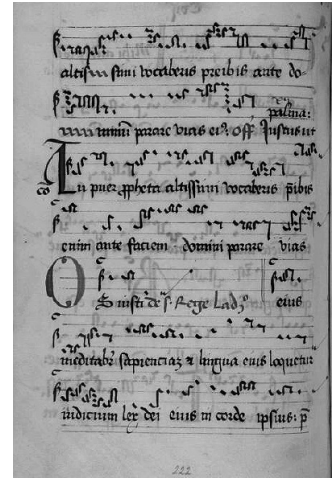
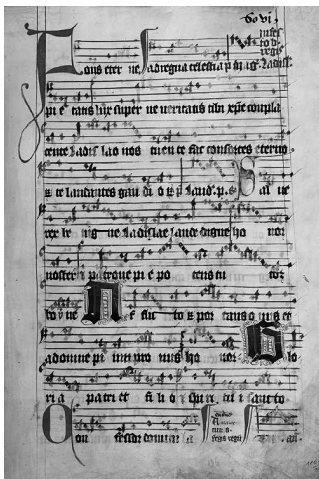
³⁵ E. VESELOVSKÁ, R. ADAMKO, J. BEDNÁRIKOVÁ, *Stredoveké pramene cirkevnej hudby na Slovensku*, s. 126.

5.5. ZÁVER

V príspevku sme priniesli krátky exkurz naprieč vybranými stredovekými notovanými rukopismi s cieľom podčiarknuť prítomnosť najvýznamnejších prvých uhorských svätcov. Nakoľko samotný počet zachovaných kódexov na Slovensku je veľmi nízky, bolo by neobjektívne vyvodzovať definitívne závery, zvlášť keď takmer tretina rukopisov ešte nebola dostatočne, príp. vôbec prebádaná. Je potrebné pripomenúť, že samotné vytváranie databázy stredovekých notovaných kódexov sa na Slovensku realizuje približne dve desiatky rokov, preto je potrebné ponechať priestor na doštudovanie a kompletne vedecké sprístupnenie všetkých hudobných prameňov.

Na základe získaných poznatkov v predložennom príspevku môžeme konštatovať, že z celkového počtu na Slovensku zachovaných 18 notovaných rukopisov (vrátane deportovaného Košického graduála), z ktorých doposiaľ bolo odborné preštudovaných a publikovaných 11 kódexov, zastúpenie uhorských svätcov nachádzame v 9 rukopisoch. Jednotlivé omšové formuláre či liturgické oficiá medzi sebou navzájom korelujú a nepreukazujú väčšie odchýlky, čo je prirodzené vzhľadom na ich domáci pôvod a šírenie v domácom prostredí. Najväčšie zastúpenie majú sv. Štefan, sv. Alžbeta a sv. Ladislav, menšie sv. Imrich a najmenej sa vyskytujú spevy na sviatok sv. Andreja-Svorada a Benedikta.³⁶ Po ukončení komplexného vyhodnotenia všetkých zachovaných rukopisov, čo sa ukazuje ako významná úloha najbližšej budúcnosti, sa pomer prítomnosti domácich svätcov v našich rukopisoch upresní a bližšie poukáže na status domácej liturgicko-hudobnej tradície v kontexte vplyvov zo susedných krajín. Definitívny a absolútne presný obraz reálnej situácie zo stredoveku však už zrejme nezískame, a to z dôvodu absencie mnohých ďalších rukopisov, ktoré v minulosti tvorili živú liturgickú tradíciu, avšak pod vplyvom spoločensko-historických udalostí viac neexistujú. Napriek tomu je to zaujímavé odhaľovanie minulosti našich predkov v premenách času.

³⁶ Na tomto mieste je vhodné poznamenať, že hoci teritórium dnešného Slovenska v stredoveku územne patrilo pod Ostrihomskú arcidiecézu, v severných častiach krajiny sa liturgická tradícia nevyhla iným, zvlášť poľským vplyvom na úkor tzv. domácich. Dôkazom toho je napr. Spišský graduál vytvorený v písárskej dielni v Spišskej Kapitule, ktorý dokumentuje nielen výraznú príbuznosť s krakovskými rukopismi, ale prejavuje sa v ňom aj silný nemecký vplyv (najmä v bohatom sekvenciári, ktorý je súčasťou graduála). Uhorská liturgická tradícia síce mohla mať aj v tomto geografickom priestore rozhodujúci vplyv, čoho dôkazom je rukopis z tej istej dielne – Spišský antifonár, avšak mohla sa transformovať, čím vznikla periférna obmena centrálného ostrihomského rítu. Inými slovami, vplyv Uhorska bol oficiálne najvplyvnejší, avšak nie výlučný. R. ADAMKO, E. VESELOVSKÁ, J. ŠEDIVÝ, *Spišský antifonár*, s. 90-91.

Obr. 1. Bratislavský misál I., *De Sancte rex Stephane*, spev *Alleluia. Sancte rex Stephane*, f. 268vObr. 2. Spišský graduál Juraja z Kežmarku, *Emerici regis, seq. Stirps regalis proles*, f. 193Obr. 3. Nitriansky graduál, *De S. Rege Ladislao*, Int. *Os iusti*, f. 222vObr. 4. Bratislavský antifonár I., *In festo de regis Ladislai*, ant. *Fons eterne pietatis*, f. 61Obr. 5. Spišský antifonár, *De sancro rege Stephano*, ant. *Confessor Christi Stephane*, f. 98

POUŽITÁ LITERATÚRA

- ADAMKO R., VESELOVSKÁ E., ŠEDIVÝ J., Spišský antifonár. Antiphonale scopusiense, Ružomberok 2008.
- ADAMKO R., VESELOVSKÁ E., Graduale Cassoviense (s. XVI in.), Liturgicko-muzikologická štúdia, Verbum, Ružomberok 2016.
- ADAMKO R. et al., Graduale Nitriense (s. XVI). Liturgicko-muzikologická štúdia, Verbum, Ružomberok 2016.
- ADAMKO R., Hudobno-liturgická tradícia v Košickom graduáli sign. Clmae 172a-b, 452 na základe analýzy alelujových spevov, in: Ad honorem Richard Rybarič. Zborník z muzikologickej konferencie Musicologica historica I, venovanej nedožitým 80. narodeninám Richarda Rybariča (1930-1989), ed. J. Petőczová, ÚHV SAV, Bratislava 2011, s. 245-257.
- ADAMKO R., Kartuziánsky Žaltár-graduál zo Skaly útočiska, in: Kniha 2013. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Dejiny knižnej kultúry Spiša, ed. A. Prokopová, Martin 2013, s. 157-165.
- ADAMKO R., Nitriansky graduál – vzácna pamiatka stredovekej liturgickej hudby, in: Pramene slovenskej hudby II. 1. Pramene sakrálnej hudby. 2. Hudobné knihovníctvo a jeho význam v znalostnej spoločnosti. Zborník z 2. konferencie hudobných knihovníkov, archivárov a múzejníkov, ed. M. Božeková, A. Kucianová, SNK a SNS IAML, Martin 2012, s. 49-59.
- AKIMJAK A., ADAMKO R., BEDNÁRIKOVÁ J., Spišský graduál Juraja z Kežmarku z roku 1426, Spišská Kapitula 2006.
- BEDNÁRIKOVÁ J., Gregoriánsky chorál v kontexte dejín európskej liturgickej hudby, Verbum, Ružomberok 2011.
- Dejiny Uhorska, ed. P. Kónya a kol., Prešov 2013.
- JUDÁK V., Priatelia Boží. Slovenské martyrológium, Lúč, Bratislava 1995.
- JUDÁK V., Svätý Svorad – patrón mesta Nitry, Nitra 1999.
- LIPTOVSKÁ M., Celý rok so svätými, SÚSCM, Rím 1988.
- MARSINA R., Legenda stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov, Rak, Budmerice 1997.
- Missale Notatum Strigoniense ante 1341 in Posonio, ed. J. Szendrei, R. Rybarič, Budapest 1982.
- Nitriansky kódex, ed. J. Sopko, J. Valach, Matica slovenská, Martin 1987.
- SCHAUBER V., SCHINDLER H.M., Rok se svätými, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2002.
- SOPKO J., Skriptori a skriptoriá kláštorov na Slovensku, in: Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku, ed. J. Šimončíč, Trnava 1994, s. 85-96.
- VESELOVSKÁ E., ADAMKO R., BEDNÁRIKOVÁ J., Stredoveké pramene cirkevnej hudby na Slovensku, Bratislava 2017.
- VESELOVSKÁ E., Štruktúra stredovekých notačných systémov z územia Slovenska. Pomer domácich a zahraničných prvkov, in: „Slovenská hudba“ 33(2007), č. 3-4, s. 339-360.
- ZMETÁK I., PLŠKO P., Benediktínskymi cestami II, Trenčín 2014.

KULT WĘGIERSKICH ŚWIĘTYCH W ŚREDNIOWIECZNYCH RĘKOPISACH
Z TERENÓW SŁOWACKICH

Streszczenie

Autor artykułu ma na celu zaprezentowanie odniesień do węgierskich świętych w najważniejszych rękopisach zachowanych na terytorium Słowacji oraz zwrócenie uwagi na ich szczególny kult w narodowej tradycji liturgicznej. W słowackich zbiorach archiwalnych znajduje się obecnie tylko 17 średniowiecznych źródeł muzycznych, przy czym zaprezentowany poniżej przegląd skupiał się jedynie na dostępnych rękopisach. Ze względu na ograniczone rozmiary tekstu wyboru omawianych

świętych dokonano biorąc pod uwagę ilość poświęconych im opracowań w poszczególnych źródłach. W rezultacie skupiono się na dwóch świętych węgierskich królach: Stefanie i Władysławie, a także na św. Emeryku, św. Elżbiecie Węgierskiej oraz dwóch świętych pustelnikach: Andrzeju Świeradzie i Benedykcie.

Słowa kluczowe: święci węgierscy; kult świętych; słowackie rękopisy muzyczne; św. Stefan Węgierski; św. Elżbieta Węgierska; św. Andrzej Świerad; św. Emeryk.